

Добрило Ненадић

САБЉА ГРОФА ВРОНСКОГ

Те исте, 1876. године амерички проналазач Alexander Graham Bell патентираће телефон, корисну справицу која ће поред свега другог подстаћи напредак и истраживачког новинарства. Са том направом на столу и уз нешто вештине и много безобразлука укрштајући аброве са разних страна и обилато се ослањајући на склоност мноштва опањкавању у чему свако нормалан ужива, могу се добити одиста раскошне и сочне творевине. Не мораш подбијати пете и цепати обућу а можеш се осим тога лако извући ако те зла срећа нанесе те упаднеш у канџе каквог давитеља који нема да каже ништа али управо зато воли да приповеда као да се нада да ће му какво чудо у облику изненадног надахнућа нанети на врх језика нешто за памћење.

Но протећи ће много воде Моравом и другијем рекама пре него што се ова услужна справица не одомаћи и овде, те се, за сада без ње, као важног и моћног помагала Јеврем Весић мора довијати на стари добри начин јер очигледно је рођен прерано. Мора да се ослони на рекла-казала и то онако примитивно и неудобно обијајући прагове и дерући ђонове, слушајући док му ушеса не заглуњу сва она стењала и муцала еда би у океану брбљарија и бесловесних наклапања набасао на по које зрнце.

О грофу Вронском-Рајевском (да најзад барем именом смиримо ову врдаламу), који је опет закупио Јевремову пажњу, отварала се једна нова прича на сасвим неочекиваном месту.

Је ли он меланхолични принц са севера рањена срца или је само један од грабљиваца који користе сваку прилику да своје ионако знатном иметку притуре још које масно парче?

Или је можда и једно и друго: романтични женскар и течитељ. Да ли је то могуће? Је ли човеково биће тако широко да под једно исто теме стају тако различити карактери?

Која је његова права природа?

Љев Николајч (да се упише како се на уво ухватило), смислио га је и начинио да не може бити боље. Све му је дао: и да је леп, и да је здрав, и да је снажан, и да воли живот, провод, женске, пијење и једење и забаве разноврсне и надметања, и коцку и весеље. А онда му је, таквом, натакарио букагије, наместио га је да живи на погрешном месту и у погрешном времену. Уместо да га насели у Француској или у Италији у време галантних свечаности и карневала, међу фриволно и податно женскије и међу мушкарце са напудерисаним перикама и кокетним младежима учртаним крај леве ноздрве, зловни и пакосни родитељ га је населио у хладну и влажну Русију, међу суморним људима који се без престанка због нечега кају такмичећи се у самоунижавању и самокажњавању.

Папаши Љеву више је било стало да проноси своје замисли о унапређењу спахијског поседа и претворби пијаних и мусавих мужика у спретне и радишне земљоделце, него да се позабави срећом свога чеда. Уместо да га ожени неком кротком и присталом женицом, увео га је у замршене одnose са удатом и поврх свега са женом раздражљивом и пргавом. А све, изгледа, само зато да би показао како среће нема нигде па ни у ушушканим племићким гнездима, међу богатим светом огрезлим у ленчарење и луксуз. Порука гладнима: и ситост није добра за здравље, и преждеравање шкоди. Останите, вели он, ту где јесте, у траповима и избама јер тако живите правим крепким и једноставним животом у коме је спас јер ленчарење је опасно.

Лукав је Љев, стари лицемер. Препреден. Уме да се преруши и да се прикрије. Изгледа да грми против своје велепоседничке класе али је, у ствари, на вешт начин брани, тражећи од ње да се промени тако да све остане исто. Само да се не понове јакобински покољи и рушилачка хистерија нишчих.

Сада пак, овде међу Србима, он Рајевски-Вронски, по први пут жив, осећа све благодети сунчаног југа. Не само због топлоте и не само зато што се свуда шире густе мириси позног лета, што храна није бљутава и вино кисело. Овде је храна проста али укусна и крепка. Не само, дакле, због печених паприка са белим луком и јабуковим сирћетом, јагњећих запонаца и хољског овчјег сира, него изнад свега зато што се по први пут измакао подале од оних зверски продорних очију свога створитеља, што сада има своју вољу и што више није само лутка о концу коју покрепе тај патетични човек који ни себи ни другоме не допушта ни трен предаха.

Сада и овде, међу овим неуким и једноставним људима, може да чини много штошта што би у Москви и Петербургу било неумесно.

Има томе већ неколико година, како је кришом од свога створитеља и прогонитеља, почео да се занима за винову лозу и вина. У серклу у којем се у Русији кретао, о томе ни с ким није имао прилику да разговара. Тек овде, међу српским сељацима нашао је пажљиве слушаоце. Уцијали су они сваку његову реч упињући се да га схвате упркос не малим разликама између српског и руског језика.

Не би могао, рецимо, пред грофицом Лидијом Ивановном да прича о вратаницама за чишћење буради од комине или о најновијем француском моделу врања. Кнегињу Мјахкају много више занима да ли ће се Шаховска-

ја удати за Брентелна него како се бурад допуњавају младим вином и како се сумпорисањем спречавају болести вински цвет или мрки прелив. А тек кнегиња Сорокина или кнегиња Бетси! О бистрењу вина, претакању, проверавању, уопште о његовој нези, оне немају живаца да слушају, њих то не занима, што не значи да оне не би имале о вину шта да кажу. Напротив. О, имале би оне да изведу читава мала предавања о винским темама уосталом омиљеним свуда по европским салонима, то је поред времена и моде најпожељнији усмени жанр: о чашама, о букеу, о добрим годинама, о лаким месима која се слажу са белим винима, о црвеним месима уз коју се дакако пију црвена вина, о шампању, о портоу. Но претерано детаљисање је и просто и неукусно. Конверзација мора да буде лака као муслин, лецршава и необавезна наравно, без оштрине и полемике. Не треба се правити ни превише паметан, ни превише стручан.

Истина, и Србљи би од руског царског полковника волели да чују нешто важније од приповетке о томе како се бистри вино. Рецимо о Турцима душманима и крвопијама и хоће ли се они разбежати или ће се, опет по ко зна који пут, на ноге осовити и наставити да чине по своме, зулуме и покору. Не бране они грофу да прича шта му је воља и што га занима та он је миљеник Јего Величества а како се у најновијем аберу вели и ону је гизделинску сабљу, коју о рамену носи, лично од царја государја на поклон добио због великих ратних заслуга, јер је на челу свога хусарског пука, и то се дознало, ршум учинио међу Турчјом у Калмичкој степи на обалама Капсијскога Мора.

Они ће га пажљиво саслушати ма о чему зборио. Учтиво, врло учтиво и увиђавно. Градиће се да разумеју и оно што не разумеју. Климаће главама. И осмехиваће се љубазно, кријући, дакако, безубе десни и крњетке црних зуба. Гледаће да не излажу његовом осетљивом оку ни своје големе дланове испуцале као храстова кора.

А опет, тако би се радо обавестили како се у царскоме граду гледа на моравску земљу, хоће ли козаци притећи у помоћ ако Азија поново блу-не.

Ама о вину може и касније, кад ово прође. Научиће како се прави вино и за господу, оно које се у кристалне чаше разлива. Све ће стићи и постићи само да се Турку под пркно жишка тури па да отидне од куда је и дошао а да Срб здрав и прав на Морави остане и да онде спокојно седи и да га нико не дира и да га сви оставе на миру.

А вино ваља и овакво. Могло би да буде и бистрије, то је тачно, али и ово дамаре згрева и овде кад попијеш цименту или нагнеш из бардака или тикве, живнеш и разгалиш се и дође ти слатко мило у устима и у души и лак си и весео, и запевао би и заиграо би и све те бриге, боље и невоље напусте, те тако у печали лакше бива и инокосни људски створ за трен помисли да је господ и на њега окренуо очи своје да га помилује.

У реду да се и то вино почне правити за Беч и Пешту и за Москву, за отмену господу, ваља узети који грош, није наодмет заимати парицу, но да се и с тим не претера. Јер пази шта се ту може десити. Ако би се показало да је вино од овдашњег грожђа и понајбоље, како гроф тврди да може да буде, онда то и не би баш било добро. Трговчићи и остали тркопиши би овуда плинули и покупували све до задње капи, донели би пуне вреће пара, али би и вина нестало те тако и добре окрепе. Онда би овдашње вино за свакога овде било скупо и радије би га продавао него што би га сам пио.

Брука би и покора настала. Сваки домаћин би своју чељад уходио да ко криомице на сламку из бурета не отија. Море, паре кваре.

Но добро, то са овдашњом сељачијом ни за кога није била никаква загонетка. Све се дало сажети у две речи: рајински менталитет. И све је било последица вковног искуства.

Овде је једина стварна тајна био тај руски гроф. О Русима се пак мало знало, готово ништа.

Понешто је натучао Василије Радиких звани Васо Чворак.

Звали су га Чворак јер је био живахан и брз. Е сад да ли је био Васо, Васа, или Васја зависило је од прилике. Старином Пријепољац (дакле Васо), одомаћило се у Београду (дакле Васа) али му је срце тамбарало далеко на Истоку (дакле Васја).

Бива и старих јазавца, ретко али их има — говорио је. А остари само онај који живи у јазбини са винне улаза. Гледај да ти је барут вавек сув, да су ти опанци при руци, а нарочито да ти сва јаја нису у истој корпи.

Као фанатични пренумерант поседовао је хрпе руских новина, часописа и књига. Иначе умео је Васо, Васа или Васја да слуша пажљиво а да се не види слаже или се не слаже са оним што се говори.

— Може и тако да се каже али рецимо Коља Чернишевски је о томе рекао...

И онда би навео од речи до речи исказ Николаја Гавриловича кога је Васја Чворак, поруменевши као булка, фамилијарно назвао Кољом.

Коља Љесков, Миша Шчедрин, Аљоша Островски, Вања Тургењев, Коља Гогољ, Вања Гончаров и најомиљенији међу њима Феђа Достојевски.

Када би Феђу поменуо осим руменила Васји би по бледим образима пропилеле још и капљице зноја, толико га је то узбуђивало.

Управо зато што се крио по пространим целовима Фјодора (Федора, Феђе) Михајловича Достојевског и што је отуда сваки пут као миш провиривао, Јеврему је Чворак понајвише и ишао на живце. То његово упорно цитирање наликује на скромност, а скромност није. Самољубље јесте. И то оно крајње непријатно што је на самој ивици надмености.

За оно што је Васа Чворак радио није потребно много памети, тешио је Јеврем сам себе. Усредсређености и труда — да, а памети не. У реду, ваља прочитати и потом пробрати и напамет научити сва та полетна и мудра места а то, разуме се, нимало није лако. Ко мисли да јесте нека сам проба. Може, ето да допусти Чворку то да је као мрав марљив и вредан али ништа преко тога.

Но ма шта Јеврем о њему мислио, Васја Чворак се наметнуо као највећи зналац Руса, руске мисли и руских намера а то је било на приличној цени сада када су руски добровољци играли тако важну улогу у овоме рату.

А ту је био и Спасоје Красић богати трговац који је намеравао да своје све уносије трговачке послове прошири и на исток, на велики руски простор. Стекавши леп иметак на трговини сољу, сушеном рибом и зејтином, кожом, сукном и чојом, памучним и ланеним платном, Спасоје реши да свој капитал увећа новим пословима. Каишарлуком, зеленашењем, закидањем на рачуну, кантару и аршину више се није могло, не барем колико је искао његов нарасли апетит.

Са источним питањем отварале су се и источне капије кроз које је Красић намеравао да пружи своју шапу е да би стотини милиона опамућених и брљивих руских муштерија изузео паре. Чекала су га небројена бла-

га снежног и тмурног севера и само је требало да се сагне и да их попопољи.

Додуше, ваљало је и да се припреми: није то дај Маро пизде! Мораш ти ту, брајко мој, добро да промислиш шта ћеш и како ћеш.

Прво, и најважније: ваља му да купи нешто мало, каквог-таквог угледа. С оним што је, далеко се не стиже.

Друго, за удају је била стасала и његова кћи Ђурђина, наследница свог његовог иметка.

И сад ту имамо и ово: много руских официра је дошло. То је прилика која се не испушта.

Међу официрима су неки од онајбољих људи Русије.

Пази ово: Најбољи људи!

Најбољи људи су сви по царској наредби били разврстани на четрнаест група у облику лествице под називом класа иако да је добијено тачно четрнаест категорија људских врлина са немачким називима — наводи је Васо Чворак једно место из расправе о најбољим људима чувеног Феђе Михајловича.

Феђа зна шта говори. У њега се човек може поуздати да говори оно што мисли. Лакше је и удобније је ономе ко лаже но Феђа је талентован а талентован човек је талац свога сопственог дара.

Но Феђи адвокат није потребан, нека он својим речима о томе каже шта има.

Поставља се нерешиво питање: да ли италенат влада човеком или човек својом италенатом? Мени се чини, колико год да сам ираишо и иосмаиџрао италенат, живе и мршве, да човек изузетно рејко може савладати своју надареност, и да, најпротив, скоро увек италенат иоробљава свога власника, хваћа га иако рећи за гушу (јесте, баш често у иако ионижавајућем виду) и односи га веома далеко од иућа.

Красићу се Феђа много допадао. Руски није знао а и да јесте било би му досадно да чита све те Феђине купусаре од по хиљаду и више страница, али је волео да слуша Васа Чворка да му препричава оно што је тамо најзанимљивије.

Буде ли имао довољно новца и самог великог Феђу може себи да купи. Све је на продају. По Чворковом причању, а томе се може веровати, Феђа је као и већина даровитих људи склон ситним слабостима које се уз извесну новчану потпору могу исправити: воли да се коцка и да скита по немачким бањама и италијанским морским летовалиштима. Ово коцка а Феђи се паре не држе.

Јесте, јесте, била је то само једна Красићева пријатна сањарија и ништа више, једна од оних слатких бајки која га је грејала на његовим дугим и заморним путовањима. Док се труцкао шћућурен међу спапом на пространим колима са арњевима, трговац се препуштао невиним фантазијама које су га грејале и ушушквале попут гуња од овчјег руна. Једнога дана он, парајлија и гаван, окупиће у свом раскошном дому онајбоље главе читавог словенског света и ту ће се онда водити важни разговори како и шта даље.

Док не приђу све те паре и док раскошни дом не израсте из скица пана Хубичека, Красић ће се засад само увежбавати користећи се онима што су му при руци, злобним фелгтонистима и бездушним пасквилантима.

Када му је Спасојев момак по први пут дошао са позивом на ручак, Јеврем се обрадовао. Чуо је да се код Красића богато крка и пије и да ника-

да није досадно. Онда се скупља шаролик свет који се овде затекао по ратном или трговачком послу, а трговина и рат се лепо слажу и допуњавају, нема рата без трговине ни трговине без рата, само да све то што дуже потраје.

Красића домазлук је наликовао на тврђаву удешену за дугу опсаду. Све је овде грађено домаћински, солидно и пажљиво, од добре јапије, печене цигле и тврдог камена, додуше без икакве разметљивости и украса, више као магаза и складиште него као кућа за становање. На тавану, по патосу од дебелих хростових греда и јасикових даски биле су наслагане вреће камене соли у крушцу, у подрумима пак бачве са вином и бурад са ракијом. Око куће су поређане стаје, торови и обори, амбари и кошеви и све то заграђено у јаку ограду од прошћа и поплета.

А тога веселог и сунчаног августовског дана главни гост на ручку код Спасоја Красића био је руски гроф.

Пре него што су сели за обилату и пренатрпану трпезу, гости су обишли Красићев домазлук. Васо Чворак, озарен и ознојен, неуморно је трчкарао гушећи се у брбљаријама све се плашећи да неку важну реч не испусти преводећи са српског на руски и са руског на српски па је у свом прегору и прегорео замршјујући и запертљавајући сасвим једноставне ствари као маче пређу. Обузет племенитим чувствима блистао је Васо Чворак док му се срце кано соко под облаке дизало.

Јеврем је међутим гледао чувену грофову сабљу коју је овај носио о левом рамену на свиленом гајтану, баш онако како се и причало, дакле кичошки и лолски е сад да ли зато да би је лако потегео ако би банули Черкези или онако, женскиња ради и украса ради.

Да, да, била је то славна Сабља.

Стасит и прав као бор корачао је са наглашеном елеганцијом у својим меканим и сјајним чизмама, прави мачак од кога се женскињу смрзава срце кад га види.

Срећом засад Черкеза овде нема и гости спокојно шеткају око торова и обора гледајући да не згазе на брабоњак или балегу.

Застају крај големе црне крмаче која доји десетак прасића. Док прасићи гуричу и халапљиво лапају цимајући сисе својој матери која лежећи ужива, гроф застаје и гледа влажним погледом овај присни и нежни приказ.

Показало се да се он у све то добро, чак врло добро и баш онако темељито разуме. То Јеврем види по начину како гроф из стога извлачи шаку сена да га изблиза осмотри и омирише. Васо Чворак потом надуго објашњава како гроф хвали сено да је одлично за коње те да би се овде могла одржати ергела и да је то уносно што за војску што за коњске трке које су у Европи на све већој цени.

Зна гроф да би овде радије волели да чују како ствари стоје са ратом, хоће ли се барем војска на садашњој граници одржати, хоће ли велике силе прискочити у помоћ ако фронт пукне. Море, лако ћемо за коње, мисле ови, само да се ове беде курталишемо јер почне ли расуло и бежанија и удари ли башибозлук да коље, пали и да пљачка мала је вајда од доброг сена.

Ама, умело би се, могло би се код нас свашта само да нас барем коју годину на миру оставе и да нам са разних страна не припређују. Вазда смо некоме за нешто криви, тек изговора да нас препадају и мрцваре има напретек. Многи су зинули на ову нашу јадну земљу, ђа они са севера, ђа они са југа. Ако измакнемо јужној Турчији допашћемо на трпезу северној

Швабији и сад ту једино можемо да бирамо у чијим чељустима ћемо да скончамо.

Онда гроф вели да свакојако неће до тога доћи, ако буде запело, Русија ће притећи у помоћ.

Васо Чворак је од своје руке додао *мајка Русија*. Гроф мајку споменуо није, у то се Јена могао заклети, али је Васо канда помислио како би овде ваљало да се убади мало присности, тон је некако одвећ крут и послован и не би било згорет да се све то мало олабави, па нисмо Немци забога, још мање Енглези, отмено хладни и хладно отмени, ми смо своји међу својима, један топао и душеван свет (ах широкаја словенска душа) а не бездушни каишари, који би ти кожу одерали.

Гроф се међутим и даље уздржано и учтиво држао ма шта о томе мислио његов толмач. Не претерано хладно, то не, но ипак одмакнуто, да се зна где ко спада. У сваком његовом гесту помало се фино васпитање, природна једна отменост без надмености.

Ако хоћете из Азије да утекнете и Европи да се приближите онда гледајте мене и учите! — као да каже.

Спасоје Красић све то врло добро зна, па он је грофа ваљда због тога и позвао на ручак, да научи нешто. Са моравским стилем ни преко Саве не можеш осим као роб или аргат.

За ручком гроф је држао слово о белом вину. На то га је подстакла Спасојева тамњаника.

Гледао је Спасоје нетремице, као да му од тога сва срећа и сва судбина зависи како гроф из бокатог порцеланског бокала сипа себи вино у чашу и како то ради на посебан начин, као стари зналац који је у свом животу пио најбоља вина и француска и италијанска и шпанска и како затим пажљиво загледа са свих страна да му ни најсићушнија честица не промакне, јер каквоћа вина и од бистрине зависи, оно ваља да блиста и да се цакли као да миријаде малих сунаца у њему шламте.

А о укусу обашка.

Отпио је гроф гутљајчић и уместо да га прогута стао је да га муља преко језика лево и десно, напред и назад, са левих на десне кутњаке и на трашке, да му свака пора на непу и језику осети укус и буке те да тако мане и угођаји буду тачно одмерени и извагани.

Кушање се отегло и Спасоје који је био дах зауставио у једном тренутку попусти и поче убрзано и халапљиво да дише као да је из воде нетом изронио.

А онда је гроф проговорио.

Говорио је брзо и ваљда лепо па га је задивљени Васо Чворак са напрегнутом пажњом слушао не обазирјући се на Спасојеве молећиве и понижне погледе да му преведе.

Изгубивши стрпљење Спасоје муну Васо Чворка испод стола на шта се овај раздражено обрецну:

— Стани Спасоје забога... полако... Није смрт за вратом.

— Шта каже... шта каже?

— Сачекај. Не прекидај човека...

— Допада ли му се?

— Ама полако, човече, полако...

Јесте, био би стрпљив да овај бокал није насут из буренцета од акова и да лично он својом руком није предавао грозд по грозд да ниједно зр-

но плесниво или труло не промакне, да свако пуце буде ћилибарно златно, јер хтео је да испроба може ли и уме ли он, Спасоје Красић, од моравскога грожђа, од старе српске сорте тамњанике да начини вино за цареве. Намеравао је да то буре тамњанике самом руском цару поклони. Ако би се пак показало да се цару моравско вино допада, могао би и царски лиферант да постане па би дао да се одштамна гиздава подсетница.

Јесте, јесте, то буренце би му отворило источне капије.

Гроф је, међутим, терао по своме. Јеврему се чинило како тај уображава да овде има нарочиту, племениту мисију којој је сасвим посвећен, исто онако фанатично као што су посвећени католички мисионари који уносе светло у мрачне душе главосеча из Амазоније или људождера са неког забитог острвља у Пацифику.

Неће он овде да подстиче самољубље и сујету домородачког живља. Ово овде, како сада стоји, ништа не ваља. Нема ама баш ничега што заслужује да опстане. Све, дакле, што постоји има да се збрише са лица земље, еда би се раскрио простор за изградњу нечега новог, овога пута на принципима науке и просвећености.

Азија одавде мора да се исели. Локално искуство и традиција и све то што се назива народним стваралаштвом мора да се затре. У томе милости и бољевости не сме да буде.

Ако се попусти у једном, попустиће се и у другом, и томе онда краја нема.

Ваља градити од почетка на голој ледини. Да није Нерон спалио римске чатрље и потлеушице, где би Хадријан градио?

Било је то једно опсежно и темељито предавање. Гроф се није обазирао на Василија Чворка који се презнојавао не би ли сустигао његов брзи говор, па уместо да преводи реч по реч и реч за реч, убадао је једва сваку трећу, те слушатељи нису били начисто о чему то гроф прича.

Знао је Спасоје Красић. Њему је све било намах јасно. Што ће рећи: од царских лиферација моравскога вина неће бити ништа. Сан се испарио као роса на жези. Гроф се није одушевио и то је то. Ама, не само да се није одушевио него је вину нашао стотину фалинки. Цепалући длаку на четири дела, нашао је да је Спасојева тамњаника мутна и да ту, на првом месту, недостаје бистрење.

Е па сад!

Одломак из романа